

**РОЗВИТОК НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ**

Оксана Тімець

Анотація

У статті розглядається проблема розвитку навичок самостійної роботи студентів-географів у процесі професійної підготовки.

Annotation

In this article is considering the problem of developing the habit of independent work of student-geographing in the process of professional preparation.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Важливою ланкою процесу засвоєння фахових знань майбутніх педагогів є їх самостійна робота, яка формує у студента уміння аналізувати різноманітні явища сучасного суспільного життя, пояснювати причинно-наслідкові зв'язки його розвитку, навчає окремим методам пізнання, розвиває пізнавально-діяльнісні можливості, формує уміння правильно організовувати навчальну діяльність, навчає компетентно використовувати знання та уміння на практиці. Приєднання України до Болонського процесу визначає запровадження кредитно-модульної системи організації навчання, де частина самостійної роботи в бюджеті часу студента має становити не менше 50% (нормативні вимоги МОН України; Додаток 1 до наказу МОН України №285 від 31.07.1998р. „Комплекс нормативних документів для розробки системи стандартів вищої освіти”).

Аналіз навчальних планів підготовки вчителів географії різних ВНЗ вказує на тенденцію до скорочення аудиторних годин та збільшення кількості годин, які відводяться на самостійну роботу студента. Ці положення визначають потребу у формуванні сучасних форм самостійної роботи та її

активізації, що виступає як мобілізація студента на „виконання програмних змістових модулів і навчальних проектів, що обов’язково оцінюється і впливає на підсумковий контроль, а вірно організована самостійна робота студентів повинна виступати важливою умовою якісної підготовки фахівців із вищою категорією у вищих навчальних закладах України” [6, с.365].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Питання організації самостійної роботи студентів відображені в роботах А. Алексюка, С. Архангельського, В. Козакова, В. Лозової, П. Підкасистого, М.Скаткіна, М.Солдатенка, Н. Тализіної, А.Хуторського та ін. Проте, необхідно відзначити, що вивчення питання формування навичок самостійної роботи студентів-географів як невід’ємної складової освітнього процесу ВНЗ недостатньо поставало предметом наукових досліджень. Було встановлено, що зростання обсягу інформації та зменшення часу на вивчення фахових географічних дисциплін призводить до того, що студенти самостійно і не завжди справедливо розставляють пріоритети щодо вивчення матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання. Саме ці недоречності й зумовили розробку та експериментальну перевірку технології формування самостійності студентів-географів в умовах кредитно-модульної системи.

У літературних джерелах було визначено, що ознаками самостійної роботи студентів є сформоване вміння самостійно ставити мету діяльності, визначати її цілі, описувати способи досягнення, здійснювати самоконтроль і самооцінку. Вбачаючи в самостійній роботі елемент компетентнісного підходу, дослідники характеризують її як:

- навчальну діяльність, яка передбачає відповідні процедури, які виконують студенти в процесі навчально-пізнавальної, навчально-практичної і навчально-професійної діяльності;

- засіб педагогічної діяльності, який використовується вчителем з метою перебудови психологічних механізмів, досвіду учнів, внутрішнього світу, які повинні бути результатами навчання, тобто „навчитися вчитися”;

- форму організації навчання;
- провідний вид діяльності у процесі дослідницької роботи студентів;
- умову навчання у ВНЗ, яка пропонує самостійне засвоєння частини змісту дисципліни, яка регламентується графіком виконання самостійних робіт студентів в рамках кредитно-модульної системи;
- високий рівень підготовленості (компетентності) студентів, який виступає метою і є результатом їх навчання і виховання [1, с.26].

Формулювання цілей статті... На думку Н.Кузьміної [5] самостійна робота студентів є їх умінням слухати лекцію; умінням самостійно, раціонально фіксувати її; самостійно працювати над конспектом після лекції; працювати з науковими джерелами, довідниками, документальними матеріалами; умінням готувати реферати, наукові доповіді, наукові звіти; визначається роботою з обладнанням, апаратурою, статистичними матеріалами. Цей перелік доповнюється роботою з нормативними документами, законами, а також застосуванням отриманих вмінь у практичну діяльність без сторонньої допомоги. На жаль, єдиної думки щодо визначення самостійної роботи в наукових колах поки що не існує, а головні висновки – це умова успішного навчання; різноманітна, пізнавальна, індивідуальна діяльність.

Використання особистісних форм роботи, що ґрунтується на мотивації необхідності самостійної діяльності стимулює пізнавальну активність студентів, змінює орієнтацію системи навчання з репродуктивних методів на активні та систематизує самостійний діяльнісний процес. Підтвердженням цього є думка В.А.Козакова, який стверджує, що “...самостійна робота студентів – це специфічний вид діяльності, учіння, головною метою якого є формування самостійності суб’єкта, що навчається, а формування його умінь, знань і навичок здійснюється опосередковано через зміст і методи всіх видів навчальних занять” [4, с.14-15]. Такими заняттями, у нашому випадку, є вивчення циклу фундаментальних та спеціальних географічних дисциплін фахової підготовки вчителя географії, які включають змістові елементи самостійної роботи: вміння слухати і записувати лекції, оцінювати відповіді

інших студентів під час лабораторних і практичних робіт; вміння здійснювати виступ, доповідь, рецензію, самостійно готуватися до залікових занять за модулями й до підсумкового контролю за весь курс.

На думку В.Загвязінського, самостійна робота студентів в аудиторії полягає в більш глибокому і детальному вивченні окремих теоретичних положень, методів і способів вирішення проблем, які вимагають присутності і участі викладача [3, с.155]. Тобто, самостійна робота застосовується в ході різноманітних видів навчальної діяльності, а саме в рамках лекцій, практичних занять, семінарів, заліків, іспитів тощо з обов'язковою самокорекцією та контролем і корекцією з боку викладача, що вимагає удосконалення та осучаснення.

Виклад основного матеріалу дослідження... Узагальнивши різні підходи науковців до визначення терміну „самостійна робота”, дослідниця процесу формування самостійних дослідницьких умінь вчителів географії О. Миргородська запропонувала таке її визначення: „самостійна робота – це робота, яка виконується студентами під опосередкованим керівництвом викладача і сприяє їх творчій діяльності, пошуку нових фактів, вирішенню проблем або виявленню протиріччя” [6, с.84]. З її думкою не згоджується А. Алексюк, який вважає, що самостійна робота студентів може здійснюватися без керівництва викладача: за умов повної самостійності студент має можливість здійснити глибокий і всебічний аналіз завдання, що отримав; ознайомитись з різними точками зору на дану проблему; самостійно обрати для себе варіант опрацювання матеріалу [2]. Звісно, визначені автором фактори є досить дієвими, але без керівництва з боку викладача студент може не сприйняти важливість деяких питань у проблемі, що розглядається, упустити їх, що знизить рівень виконаного ним дослідження. Крім того, варто ще акцентувати увагу на рівнях підготовленості студентів, наявній базі знань і вмінь для виконання завдань самостійного характеру.

Ми вважаємо, що особлива роль у навчально-виховному процесі ВНЗ належить вдосконаленню цього виду навчальної діяльності на всіх етапах

навчання, оскільки саме самостійна робота впливає на розвиток фахової компетентності студента у майбутній професії, допомагає розкрити його особистісні риси і професіоналізм. Тому, на нашу думку, самостійна робота студента-географа визначається як ефективне виконання ним самостійних дій навчально-виховного процесу ВНЗ у співпраці з викладачем, здатність приймати ефективні альтернативні, оригінальні, обгрунтовані рішення, що базується на набутому власному досвіді є цілеспрямованою, мотиваційно визначеною.

Однією з умов самостійної роботи є здатність викладача націлити студента на самостійний творчий пошук за індивідуальними завданнями, пошук інформаційних матеріалів для аналізу і висвітлення їх в науковій роботі. У системі підготовки вчителів географії вміння самостійно працювати формуються під час проведення занять в лабораторних умовах, а також в ході дослідженні природних явищ в реальних соціальних і природних умовах. Тому викладачі ВНЗ виступають організаторами самостійної роботи студентів з чітко визначеними закономірностями і принципами, перестають бути тільки джерелом інформації, акцентуючи свою діяльність на співробітництво [8].

Виконання самостійної роботи студентів можливе за умови розвитку професійної мотивації; спрямування на саморозвиток та самостійний вибір студентом питань в рамках професії для поглибленого вивчення; тісного зв'язку з школою; використання активних форм і методів навчання, інноваційних технологій.

У фаховій підготовці майбутніх учителів географії, в освітніх програмах, навчальних планах визначено перелік географічних дисциплін, де досить великий об'єм часу відведено на самостійну роботу студентів, яка вимагає застосування таких форм де б відбувався розвиток їх особистості в професійному напрямку. Враховуючи самостійну роботу як форму самовияву, викладачі ВНЗ її видозмінюють і вдосконалюють в межах кожного наступного курсу навчання і при цьому здійснюють її організацію і консультації, а не лише перевіряють виконані завдання.

Для здійснення самостійної роботи студентами викладачеві необхідно розробити робочу програму і визначити навчально-методичне забезпечення дисципліни (контрольні, проблемні питання та питання самоперевірки, завдання навчально-польової чи педагогічної практики, завдання, що вирішуватимуть поставлені проблеми курсових і дипломних робіт). Студенти розробляють план самостійної роботи з вивчення дисципліни, до якого входять такі види роботи як повторення вивченого матеріалу, визначення наступності між темою (модулем), що вивчається і попередньою, міжпредметних зв'язків, вивчення літературних джерел, нормативних документів. Перевірка виконання самостійної роботи здійснюється у формі поточного контролю, контролю за написанням наукової роботи, а також здійснення кожним студентом самоконтролю з обов'язковим обґрунтуванням власної оцінки.

Організаційно-педагогічними умовами ефективного здійснення самостійної роботи студентом є, перш за все, усвідомлення ним необхідності даного виду діяльності; чіткий розподіл годин між аудиторною і самостійною роботою; наявна матеріальна база; контроль і діагностування виконаних самостійних завдань. Нормативне, організаційне, матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення самостійної роботи є обов'язковим фактором її виконання у ВНЗ, а її ефективність залежить від умов організації, змісту й характеру завдань та логіки їх побудови, де базовими є позитивна мотивація; інструктаж до виконання, оптимальне усвідомлення і розуміння; самостійне виконання, аналіз результатів роботи, анулювання помилок; самооцінка та оцінка роботи відповідно до критеріїв.

Форми самостійної роботи студентів-географів є досить різними в залежності від поставлених завдань щодо її виконання: складання описів географічних об'єктів, рецензування студентських рефератів, наукових статей, моделювання географічних явищ, складання аналітичних оглядів з профільних періодичних видань, створення гербаріїв і колекцій, інноваційних дидактичних проектів різних видів уроків. Крім того, навчально-методичне забезпечення передбачає розробку методичних матеріалів з організації самостійної роботи

студентів, де визначається мета, загальні положення з планування, організації, контролю і оцінки, даються методичні вказівки з написання і оформлення окремих видів робіт, рефератів, доповідей, курсових і дипломних робіт.

Саме ці положення узгоджуються з принципами Болонського процесу в організації самостійної роботи студентів, де особливо важливо правильно визначити об'єм змісту навчального матеріалу, який виноситься на самостійне вивчення, а також забезпечити його вивчення посібниками, друкowanими конспектами лекцій, методичними вказівками з виконання лабораторних, практичних робіт, курсових і дипломних робіт, контрольних робіт, переліки одиниць географічного мінімуму до різних курсів в кредитно-модульній системі, для планомірного засвоєння інформації і накопичення залікових одиниць з дисципліни. Самостійна підготовка студентів урізноманітнюється роботою з інформаційними і комп'ютерними технологіями, що передбачає роботу з сайтами різних бібліотек України (каталоги періодичних літературних видань, пошукові сервери Yandex (<http://yandex.ru>), Rambler (<http://rambler.ru>); поштовими серверами зарубіжжя (сервери міжнародної мережі Інтернет); використання електронних підручників.

Таким чином, творча, науково осмислена самостійна робота повинна бути пророблена особисто студентом, бути індивідуалізованою з урахуванням рівня його підготовки, бути завершеною; майбутній вчитель географії має вміти розкривати і аналізувати актуальні проблеми вивченої дисципліни і відповідної сфери практичної діяльності; демонструвати достатню компетентність в розкритих самостійно питаннях; результати самостійної роботи мають обов'язково оцінюватися, мати навчальну, наукову або практичну спрямованість і значимість.

Завданнями нашого експериментального дослідження було визначено застосування таких видів самостійної роботи студентів як виконання їх різновидів під час лабораторних і практичних занять та виконання ІНДЗ (індивідуальні навчально-дослідні завдання). В загальному, лабораторні роботи передбачають оволодіння студентами практичними вміннями і навичками, що

пов'язані з майбутньою професією вчителя. Перелік тем практичних і лабораторних робіт визначається робочою програмою дисципліни.

Індивідуальні роботи під час лабораторних і практичних занять є складовою практичної підготовки студентів, що формують їх уміння аналізувати і синтезувати наукову інформацію, за висунутою гіпотезою розв'язувати наукові завдання, вивчати географічні процеси і явища, розвивають ініціативність та самостійність. З циклу фундаментальних та спеціальних географічних дисциплін лабораторні і практичні роботи розробляються таким чином, щоб їх зміст і форма проведення були близькими до шкільного вивчення географії і стали основою професійної діяльності вчителя географії.

Високому рівню виконання завдань лабораторних і практичних робіт передують ґрунтовна самостійна підготовка студентами контрольних запитань; ознайомлення з рекомендованою літературою, підбір необхідної наочності, складання тез; робота з підручником, науковою літературою; конспектування першоджерел; підготовка реферату; підготовка доповіді, повідомлення; попереднє ознайомлення з завданнями та методичними рекомендаціями до роботи.

Проведення лабораторних і практичних робіт за традиційною схемою викликає одноманітність у роботі й уможливорює пасивність частини студентів. Кредитно-модульна система, в якій самостійна робота займає одне з провідних місць, дозволяє викладачеві так компонувати методичні рекомендації до виконання лабораторних і практичних робіт, щоб крім традиційних частин (мета; обладнання; хід або опис роботи; контрольні питання з теорії; перелік необхідної літератури для підготовки) були сформульовані завдання, що спрямовані на пошук самостійного їх вирішення.

Кожна лабораторна чи практична робота оцінюється викладачем за розробленою ним шкалою оцінювання (як правило за 100 бальною системою), де обов'язковим є захист виконаної студентом роботи (творча доповідь з ілюструванням виконаних завдань в зошиті; письмове опитування (тести,

географічний диктант, географічні задачі).

Паралельно з аудиторними формами навчальної роботи студентів застосовується ІНДЗ як один із видів їх позааудиторної роботи з метою самостійного поглибленого вивчення програмного навчального матеріалу певного курсу чи його систематизації і практичного застосування, що виступає як навчальний модуль, який оцінюється як елемент навчального курсу. Ми приділяємо значну увагу написанню студентами ІНДЗ, яке визначає зміст, технологію самостійної роботи і структурує її та висуваємо до них відповідні вимоги. Перш за все, найпоширеніші види індивідуальних завдань – написання рефератів з теми чи модуля певної дисципліни та складання власного плану й інформаційного доповнення до конспекту з теми чи модуля. Для їх виконання необхідним є самостійний пошук наукової інформації, що сприяє продуктивній розумовій діяльності; критичний аналіз географічних явищ і процесів та високий рівень розвитку пошуково-дослідної діяльності. Тобто, написання рефератів, або інших видів письмової форми виконання індивідуальних завдань – один із варіантів позааудиторної роботи, яка доповнює обмежену кількість годин на проведення лабораторно-практичних занять.

Ще одним видом ІНДЗ є опрацювання сучасної літератури, даних Інтернету та створення коротких конспектів чи анотацій; розробка географічних задач, навчальних тестових завдань зі шкільних курсів географії. Досить цікавим видом ІНДЗ є створення студентами поурочних планів і конспектів уроків з географії з нестандартними завданнями чи інноваційним підходом. Самостійне написання ІНДЗ сприяє розвитку відповідальності за виконану роботу й містить елементи пошуково-дослідної роботи для подальших курсових і дипломних робіт.

Висновки... Таким чином, впровадження самостійної роботи під час лабораторних і практичних робіт, ІНДЗ сприяє розвитку умінь самостійного вивчення теоретичного матеріалу та його практичного застосування, що є основою освітнього процесу ВНЗ у підготовці майбутнього вчителя географії.

Література

1. Алексеева Л.П. Обеспечение самостоятельной работы студентов / Л.П. Алексеева, Н.А. Норенкова // Специалист. – 2005. – № 6. – С. 26–27.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
3. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 192 с.
4. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В.А. Козаков – К.: Высшая школа, 1980. – 248 с.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. школа, 1990. – 118 с.
6. Левочко М.Т. Професійна підготовка майбутніх фахівців економічної галузі: теорія, методика, організація: Монографія; Держ. акад. статистики, обліку і аудиту. – К.: ДП „Інформ.-аналіт. Агентство”, 2009. – 459с.
7. Миргородська О.Л. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. – Кіровоград, 2008. – 243с.
8. Онучан Л. Викладач як організатор самостійної позааудиторної діяльності студентів // Педагог професійної школи. Зб. наук. праць. – К.: Науковий світ. – 2002. – Вип. II. – С. 221-229.